

Олексій Олександрович ЛЕОНОВ

(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)

**МІСЦЕ НОРМ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА В СИСТЕМІ ПРАВОВИХ ЗАСАД
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ГРОМАДЯН У СФЕРІ
ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ**

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства, виділено нормативно-правові акти різної юридичної сили, які складають систему правових засад забезпечення реалізації прав громадян у сфері підприємницької діяльності в Україні. Узагальнено, що правові засади забезпечення реалізації прав громадян у сфері підприємницької діяльності доцільно охарактеризувати як сукупність нормативно-правових актів різної юридичної сили, які встановлюють: 1) умови, порядок регулювання, коло допустимих для реалізації цих прав суб'єктів, види відповідної, діяльності, тощо); 2) порядок реалізації розглядуваних прав (державна реєстрація, отримання необхідних дозволів залежно від конкретного різновиду підприємництва тощо); 3) особливості здійснення нагляду та контролю з боку уповноважених суб'єктів за дотриманням встановлених умов та вимог, а також недопущення порушення прав інших підприємців та споживачів, тощо; 4) підстави, порядок та наслідки припинення діяльності суб'єктів підприємництва.

Аргументовано, що ключове місце в системі правових засад забезпечення реалізації прав громадян у сфері підприємницької діяльності відводиться нормам адміністративної галузі права. Означене обумовлено тим, що вони пов'язані із сферою публічного адміністрування, а їх метою є втілення цих прав та захист, вони мають обов'язковий характер, реалізуються переважно через імперативні методи впливу. Окрім того, саме адміністративно-правові норми забезпечують: свободу підприємницької діяльності, вільне обрання виду діяльності; захист від недобросовісної конкуренції; відсутність перешкод на основі зобов'язання органів державної влади, органів місцевого самоврядування в межах їх повноважень сприяти розвитку підприємництва в разі відсутності фактів, які відповідно до законодавства унеможливають реалізацію конкретною особою обраного нею виду діяльності.

Ключові слова: правові засади, адміністративне право, забезпечення, права громадян, підприємницька діяльність.

Постановка проблеми. Сьогодні забезпечення реалізації прав громадян у сфері підприємницької діяльності є одним із найбільш важливих завдань українського законодавця. А тому необхідною є побудова дієвої та ефективної системи правових засад здійснення відповідної діяльності. Саме

в правових нормах окреслюється коло суб'єктів досліджуваних правовідносин, їх права та обов'язки, відповідальність за порушення встановленого порядку їх реалізації, тощо. Не можна також не відмітити, що реалізація прав громадян у сфері підприємницької діяльності відбувається на визначених нормах права умовах та в установлених межах. А відтак, з огляду на зазначене вище, важливим напрямком теоретичних досліджень є вивчення системи правових засад забезпечення реалізації прав громадян у сфері підприємницької діяльності.

Низка проблемних питань, пов'язаних із забезпеченням реалізації прав громадян у сфері підприємницької діяльності, ставали предметом наукових досліджень багатьох науковців. Зокрема, йому приділяли увагу Г. С. Буга, В. С. Загорський, А. В. Ковач, С. С. Лисенко, Т. О. Мурована, А. Ю. Олійник, І. А. Петрова, А. М. Чорна та багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, в науковій літературі недостатньо опрацьованим є питання дослідження правових засад забезпечення реалізації прав громадян у сфері підприємницької діяльності.

Мета статті полягає у тому, щоб встановити місце норм адміністративного права в системі правових засад забезпечення реалізації прав громадян у сфері підприємницької діяльності в Україні. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання: встановити коло нормативно-правових актів, які складають систему правових засад забезпечення реалізації прав громадян у сфері підприємницької діяльності в Україні; здійснити аналіз відповідних нормативних документів, на основі чого виділити місце норм адміністративного права в системі відповідних засад.

Виклад основного матеріалу. Розглядати систему правових засад забезпечення реалізації прав громадян у сфері підприємницької діяльності найбільш доцільно керуючись поділом нормативно-правових актів в залежності від їх юридичної сили. В даному контексті, насамперед, зупинимось на Конституції України та міжнародно-правових актах, оскільки саме вони мають загальний характер та є основоположними для формування національних законів та підзаконних нормативно-правових актів.

Так, доцільно вказати на закріплення нормами Основного Закону загальних вимог до діяльності органів державної влади з приводу захисту прав і свобод громадян, а саме: ст.3 (держава відповідає перед людиною за свою діяльність, утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави); ст. 55 (право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб); ст. 56 (право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх

повноважень)¹.

Наступним щаблем нормативно-правових актів, які визначають забезпечення реалізації розглядуваних прав, є міжнародні. Означене обумовлено тим, що згідно ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України. Відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України», якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору².

Тож розглянемо основні міжнародні договори, які присвячені реалізації прав на підприємництво, насамперед, доцільно звернути увагу на Європейську конвенцію з прав людини. Вона визначає основоположні права, які є досягненням європейської цивілізації та визнаються більшістю розвинутих країн. Європейське спрямування України підкреслює важливість норм Конвенції для приєднання до кола Європейської спільноти.

Названа Конвенція передбачає право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру. Заборонена дискримінація, користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою³.

Протоколом до Конвенції закріплено право кожної фізичної або юридичної особи володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права⁴. Слід вказати, що на сьогодні Україна відмовилася від додержання цього права на основі воєнного стану та обмежень низки прав та свобод громадян обумовлених ним, проте не викликає сумніву повернення до сприйняття державою всіх прав, визначених цією Конвенцією, як основи Європейського буття.

Законодавчі акти в сфері регулювання прав громадян у сфері підприємницької діяльності є доволі різноманітними. Насамперед слід

¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

² Про міжнародні договори України : Закон України від 29 червня 2004 року № 1906-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>.

³ Європейська конвенція з прав людини : Міжнародний документ. Конвенція Ради Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

⁴ Додатковий протокол до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод : Міжнародний документ. Протокол від 20.11.1952. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

виділити ті закони та прийняті на їх виконання підзаконні нормативно-правові акти, які стосуються загальних питань реалізації більшості видів такої діяльності. Загальне значення для реалізації прав в сфері підприємницької діяльності має її державне регулювання, тож доцільно відмітити Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», яким така політика визначена як напрям державної політики, спрямований на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України. Слід відмітити, що за умов воєнного стану регуляторна діяльність здійснюється з урахуванням обмежень прав і свобод людини і громадянина, які в умовах воєнного стану встановлюються відповідно до Конституції України та відповідних спеціальних законів, зокрема Закону України «Про правовий режим воєнного стану»¹. Названий закон спричинив прийняття низки підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення механізму його реалізації, зокрема: Постанова Кабінету Міністрів України «Про офіційне оприлюднення регуляторних актів, прийнятих місцевими органами виконавчої влади, територіальними органами центральних органів виконавчої влади та їх посадовими особами, і внесення змін до Порядку оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади»², Указ Президента «Про лібералізацію підприємницької діяльності та державну підтримку підприємництва» було прийнято з метою забезпечення реалізації конституційного права громадян на підприємницьку діяльність, створення більш сприятливих умов для розвитку підприємництва на засадах непорушності права приватної власності, підтримання добросовісної конкуренції і обмеження монополізму³.

Також загальне значення для реалізації підприємницької діяльності мають ті акти, що встановлюють умови та порядок її здійснення. Зокрема, Господарський кодекс, який визначає поняття підприємництва, основні засади та організаційні форми здійснення цієї діяльності, підстави її припинення, відповідальність підприємців, державну підтримку. З метою

¹ Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності. Закон України від 11 вересня 2003 року № 1160-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15/conv#n335>.

² Про офіційне оприлюднення регуляторних актів, прийнятих місцевими органами виконавчої влади, територіальними органами центральних органів виконавчої влади та їх посадовими особами, і внесення змін до Порядку оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади : постанова Кабінету міністрів України від 11 лютого 2004 року № 150. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/150-2004-%D0%BF#Text>.

³ Про лібералізацію підприємницької діяльності та державну підтримку підприємництва : Указ Президента України від 12 травня 2005 року № 779/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779/2005#Text>.

створення сприятливих організаційних та економічних умов для розвитку підприємництва органи влади на умовах і в порядку, передбачених законом, зокрема: надають підприємцям земельні ділянки, передають державне майно, необхідне для здійснення підприємницької діяльності; сприяють підприємцям в організації матеріально-технічного забезпечення та інформаційного обслуговування їх діяльності, підготовці кадрів; здійснюють первісне облаштування неосвоєних територій об'єктами виробничої і соціальної інфраструктури з продажем або передачею їх підприємцям у визначеному законом порядку; стимулюють модернізацію технології, інноваційну діяльність, освоєння підприємцями нових видів продукції та послуг; подають підприємцям інші види допомоги тощо¹.

Цивільний кодекс України визначає загальні засади діяльності юридичних осіб – суб'єктів здійснення підприємницької діяльності, їх організаційно-правові форми, їх цивільну правоздатність та дієздатність, порядок реалізації фізичними особами підприємницької діяльності, їх цивільно-правову відповідальність, управління майном, що використовується у підприємницькій діяльності, органом опіки та піклування, регулює договірні відносини, що в багатьох випадках є основою підприємницької діяльності, основи приватної форми права власності, його набуття та припинення та ін.²

Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» регулює відносини, що виникають у сфері державної реєстрації юридичних осіб, їхньої символіки (у випадках, передбачених законом), що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб-підприємців. Ним визначені порядок подання документів для державної реєстрації, вимоги до оформлення документів, що подаються для державної реєстрації, вимоги до найменування юридичної особи або її відокремленого підрозділу, документи, що подаються заявником для державної реєстрації юридичної особи та ті, які подаються заявником для державної реєстрації фізичної особи-підприємця поза процедурою державної реєстрації³.

Закон України «Про захист економічної конкуренції» визначає правові засади її підтримки та захисту, обмеження монополізму в господарській діяльності і спрямований на забезпечення ефективного функціонування економіки України на основі розвитку конкурентних відносин. Встановлює заборону для суб'єктів господарювання, об'єднанням схилити інших суб'єктів господарювання до вчинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції чи сприяти вчиненню таких порушень тощо⁴.

¹ Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.

² Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n297>.

³ Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 травня 2003 року № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15/conv#n64>.

⁴ Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11 січня 2001 року № 2210-III. URL:

Випадки, коли вільно обраний громадянином вид підприємницької діяльності передбачає згідно законодавства набуття державного санкціонування, врегульовані низкою спеціальних актів. Зокрема, Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» регулює суспільні відносини у названій сфері, визначає виключний перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, встановлює уніфікований порядок їх ліцензування, нагляд і контроль у сфері ліцензування, відповідальність за порушення законодавства у сфері ліцензування видів господарської діяльності¹.

Складні часи вимагають прийняття нормативно-правових актів, що визначають засади державної підтримки реалізації прав громадян у сфері підприємницької діяльності. До таких актів можна віднести Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», який окреслює такі основні напрямки державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні: 1) удосконалення та спрощення порядку ведення обліку в цілях оподаткування; 2) запровадження спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності для суб'єктів малого підприємництва, що відповідають критеріям, встановленим у податковому законодавстві; 3) залучення суб'єктів малого підприємництва до виконання науково-технічних і соціально-економічних програм, здійснення постачання продукції (робіт, послуг) для державних та регіональних потреб; 4) забезпечення фінансової державної підтримки малих і середніх підприємств шляхом запровадження державних програм кредитування, надання гарантій для отримання кредитів, часткової компенсації відсоткових ставок за кредитами тощо; 5) сприяння розвитку інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва; 6) гарантування прав суб'єктів малого і середнього підприємництва під час здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності тощо².

Слід відмітити ті нормативно-правові акти, які визначають правові засади реалізації специфічних видів підприємницької діяльності, наприклад, у сільськогосподарській сфері. Одним з них є Закон України «Про фермерське господарство», який спрямований на створення умов для реалізації ініціативи громадян щодо виробництва товарної сільськогосподарської продукції, її переробки та реалізації на внутрішньому і зовнішньому ринках, а також для забезпечення раціонального використання і охорони земель фермерських господарств, правового та соціального захисту фермерів України. Фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>.

¹ Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 2 березня 2015 року № 222-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19/conv#n28>.

² Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22 березня 2012 року № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>.

реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону¹.

Окремо доцільно виділити ті законодавчі акти, які регламентують набуття та реалізацію прав щодо використання природних ресурсів як основи здійснення окремих видів підприємницької діяльності. Земельний кодекс України врегульовує відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею будь-якого цільового призначення, що використовується для здійснення підприємницької діяльності, наприклад, землі сільськогосподарського призначення; порядок та обсяг земель, які можуть бути приватизовані, у тому числі для окремих різновидів товарного сільськогосподарського підприємництва та ін.²

Висновки. У підсумку представленого наукового дослідження слід узагальнити, що правові засади забезпечення реалізації прав громадян у сфері підприємницької діяльності доцільно охарактеризувати як сукупність нормативно-правових актів різної юридичної сили, які встановлюють: 1) умови, порядок регулювання, коло допустимих для реалізації цих прав суб'єктів, види відповідної діяльності, тощо); 2) порядок реалізації розглядуваних прав (державна реєстрація, отримання необхідних дозволів залежно від конкретного різновиду підприємництва тощо); 3) особливості здійснення нагляду та контролю з боку уповноважених суб'єктів за додержанням встановлених умов та вимог, а також недопущення порушення прав інших підприємців та споживачів, тощо; 4) підстави, порядок та наслідки припинення діяльності суб'єктів підприємництва.

Названі засади втілюються насамперед через адміністративно-правові норми. Означене обумовлено тим, що вони пов'язані із сферою публічного адміністрування, а їх метою є втілення цих прав та захист, вони мають обов'язковий характер, реалізуються переважно через імперативні методи впливу. Окрім того, саме адміністративно-правові норми забезпечують: свободу підприємницької діяльності та вільне обрання виду діяльності; захист від недобросовісної конкуренції; відсутність перешкод на основі зобов'язання органів державної влади, органів місцевого самоврядування в межах їх повноважень сприяти розвитку підприємництва в разі відсутності фактів, які відповідно до законодавства унеможливають реалізацію конкретною особою обраного нею виду діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.

¹ Про фермерське господарство. Закон України від 19 червня 2003 року № 973-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text>.

² Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.

2. Додатковий протокол до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод : Міжнародний документ. Протокол від 20.11.1952. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

3. Європейська конвенція з прав людини : Міжнародний документ. Конвенція Ради Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

4. Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.

5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

6. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 травня 2003 року № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15/conv#n64>.

7. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності. Закон України від 11 вересня 2003 року № 1160-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15/conv#n335>.

8. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11 січня 2001 року № 2210-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>.

9. Про лібералізацію підприємницької діяльності та державну підтримку підприємництва : Указ Президента України від 12 травня 2005 року № 779/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779/2005#Text>.

10. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 2 березня 2015 року № 222-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19/conv#n28>.

11. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 червня 2004 року № 1906-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>.

12. Про офіційне оприлюднення регуляторних актів, прийнятих місцевими органами виконавчої влади, територіальними органами центральних органів виконавчої влади та їх посадовими особами, і внесення змін до Порядку оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади : постанова Кабінету міністрів України від 11 лютого 2004 року № 150. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/150-2004-%D0%BF#Text>.

13. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22 березня 2012 року № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>.

14. Про фермерське господарство. Закон України від 19 червня 2003 року № 973-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text>.

15. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n297>.

Стаття надійшла до редакції 03.02.2024

Oleksiy OI. LEONOV,

Postgraduate Student

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

THE PLACE OF THE NORMS OF ADMINISTRATIVE LAW IN THE SYSTEM OF LEGAL PRINCIPLES FOR ENSURING THE IMPLEMENTATION OF CITIZENS' RIGHTS IN THE FIELD OF BUSINESS ACTIVITY IN UKRAINE

In general, the legal basis for ensuring the realization of the rights of citizens in the field of entrepreneurial activity should be characterized as a set of normative legal acts of different legal force, which establish: 1) conditions, regulatory procedure, range of entities admissible for the realization of these rights, types of relevant activity, etc); 2) the procedure for implementing the rights in question (state registration, obtaining the necessary permits depending on the specific type of business, etc.); 3) specifics of supervision and control by authorized entities in compliance with established conditions and requirements, as well as prevention of violation of the rights of other entrepreneurs and consumers, etc.; 4) grounds, procedure and consequences of termination of business entities.

It is argued that the key place in the system of legal foundations for ensuring the realization of citizens' rights in the field of entrepreneurial activity is assigned to the norms of the administrative field of law. The above is due to the fact that they are related to the sphere of public administration, and their purpose is the realization and protection of these rights, they are mandatory and are implemented mainly through imperative methods of influence. In addition, it is the administrative and legal norms that ensure: freedom of entrepreneurial activity, free choice of the type of activity; protection against unfair competition; the absence of obstacles based on the obligation of state authorities, local self-government bodies within their powers to promote the development of entrepreneurship in the absence of facts that, in accordance with the legislation, make it impossible for a specific person to implement the type of activity chosen by him.

Keywords: *legal principles, administrative law, provision, rights of citizens, entrepreneurial activity*